

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
“ƏDƏBİYYAT MƏCMUƏSİ”
NİZAMİ GƏNCƏVİ adına ƏDƏBİYYAT İNSTITUTUNUN
ELMİ ƏSƏRLƏRİ

2017, № 3

Qardaşxan ƏZİZXANLI

Xəzər Universiteti
gardashxan.eziz@gmail.com

**XX ƏSRİN İKİNCİ YARISINDA AZƏRBAYCAN
VƏTƏNDAŞLIQ LİRİKASINDA ŞAİR KİMLİYİ**
*(Məmməd Araz, Söhrab Tahir AzərAzər və
Məmməd İsmayılın yaradıcılığı əsasında)*

Açar sözlər: vətəndaşlıq lirikası, pafos, Araz, Söhrab, Məmməd, güney

Key words: civic lyrics, pathos, Araz, Sohrab, Mammad, south

Ключевые слова: гражданская лирика, пафос, Араз, Сохраб, Мамед, южный

Hər bir poetik əsər şairin qəlbinə hakim olan qüdrətli bir fikrin məhsuludur və çex yazıçısı Yozef Rıbakın təbirincə desək: “Bütün həyatı boyu şairin hər şeiri, hər kitabı özünün və başqalarının yazdıqlarından heç nəyi təkrarlamadan yeni bir şey başlamaq, yeni bir şeyin əsasını qoymaq cəhdi-dir” [1, s. 18]. Təbiətçə şair olmayan şəxsin ağına gələn fikir nə qədər dərin, nə qədər həqiqi və hətta müqəddəs olursa-olsun, onun əsəri saxta və cansız olacaq, kimsəni inandırmayacaq. V.Q.Belinski “Rus ədəbiyyatı klassikləri haqqında” məqaləsində düzgün olaraq qeyd edirdi ki, incəsənət mücərrəd fəlsəfi və xüsusən düşünülmüş ideyaları yaxına buraxmır; o yalnız poetik ideyaları qəbul edir; poetik ideyalar isə sillogizm, ehkam, qayda deyil, canlı ehtirasdır, pafosdur [2, s. 100].

Özünəməxsus şair kimliyi olan Bəxtiyar Vahabzadəni milli-bədii təfəkkürümüzün aparıcı simasına çevirən əsas amil onun hadisə və fakta milli mövqedən baxması və onu ədəbi-bədii təhlil süzgəcindən keçirməsi idi. Onun 1958-ci ildə yazdığı, Azərbaycanın birliyi uğrunda mübarizə aparan Səttar xan, Şeyx Məhəmməd Xiyabani və Seyid Cəfər Pişəvərinin xatirəsinə həsr etdiyi 52 bənddən ibarət “Gülüstan” poemasında xalq taleyini iki özgə imperiyanın həll etməsinə sərt etiraz edilirdi. Lakin ilk dəfə “Nuxa fəhləsi” qəzetində dərc edildikdən sonra üzərinə yasaq qoyulan “Gülüstan” poeması əlyazma şəklində gizli yayılmağa başladı. Qadağaya səbəb əsərdə sovet tarixində yazılanların əksinə olaraq 1813-cü ildə Azərbaycanın bölünməsinin təməlini qoyan “Gülüstan” sülh müqaviləsinin əsl mahiyyətinin açılması, açıqlanması idi:

*...Tərəflər kim idi? Hər ikisi yad!
Yadlarını edəcək bu yurda imdad?!
...Bir dəyən olmadı, durun, ağalar!
Axı bu ölkənin öz sahibi var! [3, s. 76].*

Bu əsərə görə şair çoxsaylı təqiblərə məruz qaldı, "millətçi" damğası ilə damğalandı, işlədiyi universitetdən kənarlaşdırıldı. Lakin həmin əsərlə Azərbaycan ədəbi mühiti fərqli bir mərhələyə qədəm qoydu, – ədəbiyyatımızda “60-cılar” yetişdi. Əslində, bu, milli-bədii düşüncədə yeni dövrün başlandığını soraq verirdi. Şairin “Latın dili”, “Ana dili” və s. bir çox poema və şeirlərində də milli kimlik problemi ən qabarıq şəkildə təsvir edilmişdir.

B.Vahabzadənin vətəndaşlıq lirikasının bir özəlliyi də elə bundadır ki, öz şöhrətli keçmişi və tarixindən ta bu günlərədək keçilən yola nəzər salır, fərd kimi, millət kimi cılızlaşmağa etiraz edir, xalqımızın başına gələn bəlakaların qarşısını almaq üçün milli ruhumuza qayıdışı zəruri sayırdı.

B.Vahabzadənin vətəndaşlıq lirikasına məxsus keyfiyyətlər M.Araz, S.Tahir, M.İsmayıl lirikasında da poetik şəkildə meydana çıxdı və onların yaradıcılıqlarının başlıca xüsusiyyətinə çevrildi. Eləcə də, XX əsrin 60-cılar nəslinin digər istedadlı nümayəndələrinin, o cümlədən Əli Kərim, Musa Yaqub, Xəlil Rza Ulutürk, Fikrət Qoca, Cabir Novruz, daha sonralar Sabir Rüstəmxanlı, Ramiz Rövşən yaradıcılığında vətəndaşlıq lirikasının dəyişdirici və birləşdirici gücə malik olduğunu gördük. Bu nəsil vətəndaşlıq lirikasının estafetini sonacan davam etdirərək bədii düşüncəni müstəqilliyə qovuşdurdular. Onların yaradıcılığında vətəndaşlıq lirikası insanların düşüncə tərzini dəyişdirmək gücünə qadirliyini, sərhədləri keçərək insanları birləşdirmək qüdrətinə malik olduğunu göstərdi. Bu şairlərin qələmində poetik məzmunun səmimiliyi artdı, lazımsız patetikanı və publisistik ruhu üstələdi. Şairin şəxsi həyatı onun yaradıcılığından ayrı deyildir. Müəllifin yaratdığı həm də şəxsiyyət kimi onu səciyyələndirir.

M.Araz əsasən “Azərbaycan təbiəti” jurnalında işləmişdir. Burada onun doğma yurdun təbiətini qorumaq üçün necə haray qaldırdığı, həyəcan təbili çaldığı yalnız yazdığı məqalələrdə deyil, həm də təbiətlə bağlı müxtəlif şeirlərində də aşkar görünürdü. Bu amil şairin şeir yaradıcılığında təbiət mövzusunun geniş yer tutmasına öz əhəmiyyətli təsirini göstərmişdi. Təbiətin tarazlığının pozulmasına qarşı yazdıqları, eləcə də şeirlərində qopardığı haray bu təsirin nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. M.Arazın (“Qarabağın bahar bəxti”, “Təbiətin səsi eşidilirmi?”, “Nə itiririk, nə aparırıq”, “Təbiətin intiqamı yaman olur” və s.) jurnalda dərc edilən onlarca məqaləsi ilə birgə onun kitablarında çap olunmuş neçə-neçə şeiri də (“Muğanın şikayəti”, “Şəhərdən köçən təpə”, “Professor Gülə məktub”, “Palıdın şikayəti” və i.a.) şairin Azərbaycan təbiətinə vətəndaş münasibətinin bir dərgi çərçivəsində məhdudlaşmadığına dəlalət edir.

Bu baxımdan şairin “Professor Gülə məktub” adlı şeirini Azərbaycan poeziyasında vətəndaşlıq lirikasının ən parlaq nümunələrindən biri hesab etmək olar. Maraqlı struktura, poetik quruluşa malik olan bu şeir vətəndaşlıq lirikasının şedevrlərindən sayılmağa layiqdir. Vətəndaş şair ürəkəğrısı ilə: “Xəzərdən sahilə qızıl dartır, güləb tökürük, sahilədən Xəzərə zəhər axıdıb, çirkəb tökürük” – söyləyir və “Xəzər Xəzər olandan sağılır qızıl inək kimi, Sağıb, sorub, sonra yorub, qısır inək kimi Biz onu satmaq istəyirik, Ölü də-nizlər muzeyinə atmaq istəyirik” [4, s. 135], – deyərək öz narahatlığını bildirir:

*Biz bağların barını
Ömürlük dərşək,
Gələcək nəsilə
Quru ağac versək,
Adımızı, ruhumuzu
Çəkərlər dara.
Sümüyümüzü yığıb
Qoyarlar toplara... [4, s. 138].*

Manifest xarakterli “Azərbaycan – deyiləndə ayağa dur ki, Füzulinin ürəyinə toxuna bilər” (“Azərbaycan– dünyam mənim” [4, s. 272], “Azəri torpağı son kəfənimdi, Doymaram bu qara bezimdən mənim” (“Məmməd Aslana” [4, s. 150], “Neylədim Vətəni sevmək naminə, Ucaltmaq naminə elədim ancaq” (“Etiraf”) [4, s. 162] kimi poetik “qəlpələr” göstərir ki, “Ürə-yimsiz kəlmə yazan deyiləm” (“Vətən mənə oğul desə”) [4, s. 280] , – deyərək şairin lirikası bütövlükdə Vətən mövzusunı özündə birləşdirən Yurd fenomeninin təsiri altındadır. Vətəndaşlıq lirikası gözümüzün önündəcə şairin nəinki yaradıcılığını, hətta bütövlükdə şəxsiyyətini də yeni məzmununda formalaşdırır. Şair “...bəsimdi... Qapımda küləyin əsibdi, Vətən” (“Vətən mükafatı” [4, s. 408], – deyərək Vətənin bu “mükafatını” özü üçün yetərli sayır.

M.Araz poeziyasında vətəndaşlıq lirikası, onun qələminin məhsulu olan “Nişançı özümüz, hədəf özümüz”, “Tarixçi alimə”, “Vətən desin”, “Bu millətin dərdi-səri”, “Nobel mükafatı”, “İlhamım” və başqa şeirləri Azərbaycanda milli təfəkkürün dirçəlişinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Şairin qırmızı imperiya – sovet dövründə yazdığı “Duman ömrü” şeirində bunu aydın görmək olar:

*Bəli, duman olum. Duman – bir çəngə,
Mənim öz yağışım, öz qarım olsun.
İstədiyim yerə yükümü çəkən
Hökmüm, ixtiyarım, qərarım olsun [4, s. 155].*

M.Araz müasir sələfi B.Vahabzadədən fərqli olaraq, hazırkı misalda istəyinin üzərinə qalın pərdə çəkib, niyyətini oxucusuna “üstüörtülü” şəkildə bildirir, öz fikir və düşüncələrini, istiqlal arzusunu “qatı dumanı” bürüyüb,

dilə gətirir, burada da sələfinə oxşamır, rəmzlərlə, amma daha obrazlı şəkildə danışır. Onun “Araz yadıma düşüb”, “Araz üstə çinar gördüm”, “Bu gecə yuxumda Arazı gördüm”, “Şəhriyar gəlmədi”, “Oxuyan Təbriz” kimi şeirlərində də “şairin... lirik qəhrəmanının hansı amallarla yaşadığının parlaq bədii təəcəssümü ilə qarşılaşırıq” [5, s. 4] və gözümüz qarşısında qəlbi öz lirik “mən”i ilə birgə döyünən vətəndaş bir şair obrazı canlanır.

Eyni vaxtda ədəbiyyata gəlmiş S.Tahirin vətəndaş şair şəxsiyyəti çox erkən formalaşmağa başlamışdır. Hələ altı yaşında ikən onun ailəsi sürgün həyatı yaşamağa məruz qalmışdır. Tudəçi-demokrat atası Əbülfəz İranın Kirmənşah şəhərinə sürgün edilmiş, gələcək şair körpə yaşlarından sürgün həyatının acı məşəqqətlərini dadmalı olmuşdur. Uzun illər nəzarət altında qalan ailədə böyüyən şair uşaqlığından zəhmətə qatlaşmalı olmuş, məktəb yaşlarından ingilis şirkətinə məxsus zavodda ağır işlərdə işləmişdir (Bu barədə şair “Əlvida, Astara” əsərində yazır). Şair gəncliyindən atasının yolunu davam etdirmiş, Cənubi Azərbaycanda başlamış milli-azadlıq hərəkatına qoşularaq Seyid Cəfər Pişəvərinin yaxın silahdaşları ilə birgə çalışmışdır.

S.C.Pişəvərinin rəhbərliyi ilə Güney Azərbaycanında baş verən inqilabdan (1946) sonra S.Tahir “başını qızıl etmək üçün” “qızıl Bakıya” gəlmişdir. Məqsəd hərbi məktəb oxuyub, zabit kimi müstəqil Azərbaycan ordusunda xidmət etmək idi. Lakin inqilab məğlub oldu. Bir çox böyük arzular kimi gənc Söhrabın da istəyi həyata keçmədi. Bununla belə, S. Tahiri Şimali Azərbaycanda şərəfli bir ömür gözləyirdi; öz fəaliyyətini davam etdirən şair həyatının qalan hissəsini şah rejiminə qarşı mübarizəyə həsr etmişdir.

Bu mənada S.Tahirin də yaradıcılığı həyat və fəaliyyətinin aynasıdır. Buna görədir ki, onun vətəndaş kimliyi az qala hər şeirində bütün məziyyətləri ilə boy verməkdədir. “Danışır Vətən”, “Mən”, “Vətən”, “Daha”, “Təbrizi gəzirəm”, “Savalan”, “Sərhəd”, “Öləndə” və başqa onlarla şeir bu qəbildən olub, şairin arzu, ideya və ideallarını poetik şəkildə sərgiləyir. Nə qədər ağır olsa da, S.Tahirin özü haqqında dediyi, şair təxəyyülünün məhsulu olan “Bölünsün bir xalqın şairi iki” düşüncəsi həyatda düz çıxdı:

*Öləndə kəfənim ikiqat olsun,
Ruhum o taydadır, qəbrim bu tayda.
Dözümlü xalqıma heykəl qoyulsun
Ortadan qurumuş bir dəli çayda.*

*Tabutum üstündə oynasın xəzan,
Bölünsün bir xalqın şairi iki.
Ayrı bacıların göz yaşlarından
Mənə iki tayda bir qəbir tikin [6, s. 416].*

İki cərrahi əməliyyatla ayaqları amputasiya olunan şair ikiyə bölünmüş xalqının taleyini cismən də yaşadı sanki:

*Ağlaya bilmirəm, gözümlə bişibdir,
Susmaqdan ağzımda dilim şişibdir.
Mənə öz qəfəsim vətənləşibdir,
Daha qəfəsimi açın, əlvida! [6, s. 423].*

Şairin “qəfəsi” açıldı, o, “əbədi azadlığa” qovuşdu, “ikili taleyinin” ikincisini – əbədi dünyasını “yaşamağa” başladı. Əgər S.Tahirin ikili taleyi bədbin notlarla müşayiət olunursa da, şair – o günü özü görməsə də, – “ortadan qurumuş bir dəli çayda” “düzümlü xalqına heykəl” qoyulacağı günə təşnədir.

Diqqət etsək, görürük ki, “Məndən ötdü...” qəzasının “topa dönüb, Səltarxanın tifaqına yaman dəydi”yini, “o məstliyinin baş fırladan havasından qopan daş”ın “Azərbaycan torpağında Araz boyda şırım açdı”ğını həmvətənlərinə acı-acı haray çəkən (“Məndən ötdü, qardaşıma dəydi”) [4, s. 163] M.Araz poeziyadakı “silahdaşı”na nisbətən mövzuya bir qədər ayrı metodla yanaşır; həm də, bu “ikili taleyi” doğuran səbəblərin poetik-publisistik şərhini verməyə çalışır.

Vətəndaş lirikasının başqa bir görkəmli nümayəndəsi Məmməd İsmayıl da asan həyat yolu keçməmişdir. O, alman-sovet müharibəsində itkin düşən atasından sonra başsız qalan ailədə, tək ananın himayəsində böyümüşdür. Uşaqlıq illərinin ağrıları şairin qəlbində o qədər dərin iz buraxmışdır ki, sonradan həyatının xoş günləri belə həmin acıları ona unutdura bilməmişdir. Məmməd İsmayılın XX əsrin 80-ci illərinin sonlarında, redaktorluq etdiyi “Gənclik” jurnalı isə onun vətəndaş olaraq bir növ kimlik vəsiqəsidir. Jurnalda “müəlliflərin mövqeyi jurnalın mövqeyi ilə üst-üstə düşməyə bilər” yazılmışdı, amma, bu nəşrin mövqeyi şair-redaktorun vətəndaş mövqeyi ilə tam üst-üstə düşürdü. Tənqidçi Cavanşir Yusifli bu barədə yazır: “Onun “Gənclik” jurnalındakı və Azərbaycan Dövlət Televiziyasındakı qaynar fəaliyyəti indi də unudulmur. Azərbaycan mədəniyyətini bütün çalarları, çeşid və layları ilə təqdim etmək, insanlara ürəyindəki sözləri, qarşılaşdığı problemləri, həm də bir fərd kimi arzu və istəklərini söyləmək imkanı yaratmaq, xüsusən “Gənclik” jurnalında cəmiyyətimizin sosial problemlərini bütün ağrı-acısıyla araşdırmaq, uzaq repressiya illərinin insanlara, ailələrə, bütövlükdə cəmiyyətə vurduğu zədələrin, ağrı və dərdlərin qaysağını qoparmaq, bu hadisələrin hamısına dövrün pafosunu aşan ciddi nəzərlərlə baxmaq... Məmməd İsmayılın fədakar əməyi, ictimai xadim kimi ciddiliyi he-sabına başa gəlirdi” [7, s.195].

M.İsmayılın vətəndaşlıq lirikasında da eynən yaradıcılıqlarını tədqiqat obyektinə kimi götürdüyümüz digər iki şairdəki kimi ən çox “Vətən”, “Araz” “ana” deyimləri arxetipləşib (“İşdi yalan söyləsəm, Çıxart yalanı, qürbət. Bircə Ana-vətənmis, Yerdə qalanı, qürbət...” (“Qürbət”) [8, s. 155], yaxud: “Qıvrıla-qıvrıla bir gürzə kimi Əsrin ovsununa yatıb Araz da” (“Hələ yaşamağa dəyər”) [9, s. 24], yaxud da: “Səni duymaq üçün, Vətən torpağı, Qoynundan kənara çıxmalıymışım” (“İlk beşik, ilk yuva”) [8, s. 316] və i.a.).

Şairin yaradıcılığının cövhərini təşkil edən “Mənim qara günüm burda yox, naşı, Orda Türkmənçayda, Çaldırandadır” və ya “Gözümü açanda gördüm Arazam, Yarım bu taydadır, yarım o tayda” (“Gözümü açanda gördüm Arazam” [8, s. 332] misraları ilə səsləşən daha başqa misallar gətirib, onunla M.Araz və S.Tahir arasındakı poetik “qan qohumluğu”ndan danışmaq olar:

*Bəsdı, guruldadıq – gah el, gah vətən,
Uzaqdan söz qoşduq bəsdı, Təbrizə.
Başını sallayıb işini görən
İşlək qarışqalar nə deyir bizə?!
 (“İşlək qarışqalar, işlək arılar”) [8, s. 354].*

Bəndin ikinci beytində şair ikiye bölünmüş bir xalqın şair övladı olaraq sanki “nə etməli?” sualına cavab verir, çıxış yolunu “iş görəcək yerdə söz əzbərləməkdə” (M.Ə.Sabir) yox, konkret iş görməkdə axtarır. Göründüyü kimi, “Dayanıram İnqilabla səltənətin Kəsişdiyi Xiyabanda” (“Təbrizi gəzirəm”) [10, s. 14], yaxud “Mənim qollarımı iynə-sap edin, Tikin Astaranı biri-birinə. Çayları, yolları, iynə-sap edin, Tikin Culfaları biri-birinə.” (“Anam Nəsibə, qızım Nəsibə”) [11, s. 5], – deyən S.Tahirdən fərqli olaraq M.İsmayıldan çəkdiyimiz misallarda inqilab, çağırış elementləri yoxdur, o, situasiyanın, mövcud vəziyyətin təsvirini verir, yurdun “o tay, bu tay lətifəsini” (S.Tahir) poetik boyalarla nəzmə çəkir (“Coşqun şələlələr, dilli bulaqqlar Əbədi fəryadmı, naləmi oldu?... Nifrət o günə ki, o zamana ki, bir qəlbin iki cür aləmi oldu...”) və acı taleyi ilə sanki barışdığına görə o taylı qardaşını ürəkaçırması ilə məzəmmət edir (“Qəzəbdən saçının ağ da yanmış, Təbrizin övladı beləmi oldu?!”) (“Beləmi oldu”) [9, s. 27].

Şairin vətəndaşlıq lirikasına daxil olan əksər şeirlərində kəskin publisistik ruh nəzəri cəlb edir. Onun cənub həsrətli şeirlərini “Ümiddən asılan qılınclar” adı ilə də ümumiləşdirmək olardı.

Göründüyü kimi, tərənnüm elementləri çox az müşahidə edilən hər üç şairin vətəndaşlıq lirikasında, ələlxüsus da, M. İsmayılın Güney Azərbaycanı ilə bağlı şeirlərində bir çox hallarda fikrin özünəməxsus deyilişi diqqəti çəkir:

*Yolları bağlanmış Təbriz yolları,
Qolları bağlanmış Təbriz qolları,
Əyilib Arazdan su içmək istər,
O ciyəriyanmış Təbriz yolları” [9, s. 25].*

Yolumuzda – barı, keçilməz Araz, neçə-neçə həsrətin barı – Araz, bizi suyunda dağlayıb da, alıb, kəməndində saxlayan Araz, – bu tendensiya şairin İran Azərbaycanı ilə əlaqəli əksər şeirlərində var (“Orda Savalanda bir igid yatır”, “Bir də keçməyəcək ələ bu anlar” və s.). Başqa sözlə, cənub nisgilli şeirlərdə “Savalan düşməne yağı dayanmış” “nidası” varsa da, bu nida sonda, olsa-olsa, “Bu odlar diyarı beləmi oldu?!” “suallı nidası” ilə yekun-

laşır, ya da: “Savalanda yatan igid”in “hələ ki, uyuyur qılıncı qında”.

S.Tahir isə bu reallıqla barışmır, bu məsələdə o pragmatik ola bilmir. Onun şeirində misralar şimşək kimi çaxır. Uşaqlıq illərini, yeniyetməliyini „bir zabıt mundiri“ geyinmək arzusu ilə o tayda qoyub gələn vətənpərvər gəncin poetik harayı mövcud reallıqda romantik təsir bağışlasa da, bu, onun vətəndaşlıq, insanlıq haqqı olaraq “Öz ayağı altındaca olmalıdır Öz torpağı hər adamın” (“Təbrizi gəzirəm”) [10, s. 13] – harayına mane ola bilmir və S.Tahirin lirik “mən”i ayağa çəkilməmiş silahı xatırladır:

*Yaxındasan, ey qələbə!
...Xalq zirehli inqilabdan
Toy paltarı biçir sənə! (“Mən”) [10, s. 3]*

Yaxud:

*Göstər mənə öz yerimi
Döyüşlərin səngərində!..
 (“Qayıtmışam səngərimə”) [10, s. 5]*

Və yaxud da:

*Heç kəs azadlığı mənə verməsin,
Mən onu tarixdən özüm alaram [10, s. 17] və s.*

Bir həqiqətdir ki, M.Araz, S.Tahir və M.İsmayılın yaradıcılıqları Azərbaycan poeziyasına bu və ya digər dərəcədə mübariz, eyni zamanda səmimi bir ton verməklə, surroqat patriotizmlə mübarizədə ən etibarlı ədəbi “səngər” rolunu oynamışdır. Bu da doğrudur ki, XIX əsrin ikinci yarısında “poetik dərkətmədə epiklik və süjetlilik bir qədər geri çəkilərək öz yerini saf, təmiz lirikaya vermişdir” [12, s. 480]. Bu kontekstdən çıxış etdikdə vətəndaşlıq lirikasını sərf-nəzər etmək olmaz və həmin dövrdə, xüsusən də, üslub baxımından yanaşıqda zahirən bir-birindən fərqli olan, amma mövzu cəhətdən və məzmun etibarı ilə bir neçə istiqamətdə daxilən bir-birini tamamlayan (yeri gəlmişkən, bu şairlərin daha bir oxşarlığı, həm də bundadır ki, onların hər üçü oxucu auditoriyasının havasına köklənən yox, oxucu auditoriyasını öz havasına kökləyən şairlər qisminə aiddirlər) Məmməd Araz, Söhrab Tahir və Məmməd İsmayıl yaradıcılığında mayası vətəndaşlıq pafosu ilə yoğrulmuş “saf, təmiz lirika”nın ən gözəl nümunələrinə rast gəlirik.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov A. Zamanla səsleşən şeirlər sorasında. Sözüümüz eşidilənədək. Bakı, “Yazıçı”, 1988.
2. Belinski V.Q. Rus ədəbiyyatı klassikləri haqqında. Bakı, Uşaqgəncnəşr, 1954.
3. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. 2 cildə, II c. Poemalar. Bakı, “Öndər”, 2004.
4. Araz M. Seçilmiş əsərləri. Seirlər və poemalar. Bakı, Xalq Bank, 2010.

5. Əyyub V. Poeziyamızın Məmməd Araz yükü. "Reyting" qəzeti, 2007, 17 iyun.
6. AzərAzər S. T. Əsərləri, I cild. Şeirlər. Bakı, Zərdabi LTD, 2012.
7. Yusifli C. Bəxtimə düşən gün... "Azərbaycan" jurnalı, 2010, № 11.
8. İsmayıl M. 70-dən sonra. Şeirlər. Bakı, "Elm və təhsil", 2014.
9. İsmayıl M. Qoymayın dünyanı adıləşməyə. Bakı, "Gənclik", 1978.
10. Tahir S. Mən səni görmüşəm. Bakı, "Gənclik", 1967.
11. Tahir S. Gəl görüşək. Bakı, "Gənclik", 1968.
12. Əhmədov B. XX yüzil Azərbaycan ədəbiyyatı. Mərhələlər, istiqamətlər, problemlər. Bakı, "Elm və təhsil", 2015.
13. Əliyev R. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı, "Mütərcim", 2008.

Gardashkhan Azizkhanli

POETIC IDENTITY IN CIVIC LYRICS IN THE SECOND HALF OF XX CENTURY

*(Based on Mammad Araz, Sohrab Tahir
AzerAzer and Mammad Ismayil's activities)*

Summary

Article considers direct effect of poetic personality on the author's activity scientificallybased on Mammad Araz, Sohrab Tahir Azer and Mammad Ismayil's civic lyrics and analyzes poetic texts of the mentioned poets in the same context through manifestation of the role they played in the formation of national consciousness in Azerbaijan. The article presents different aspects in civic lyrics of these poets comparatively. The article concludes that though M.Araz, S.Tahir and M. Ismayil have different creativity the similarity of themes in their civic lyrics unites them. These poets assisted to protect our spiritual unity with their creativity by preventing geographical and political split of the motherland and graver consequences of national split in the destiny of our nation.

Гардашхан Азизханлы

ЛИЧНОСТЬ ПОЭТА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ЛИРИКЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 20-го ВЕКА

*(на основе творчества Мамеда Араза,
Сохраба Тахира Азера Азера, Мамеда Исмаила)*

Резюме

В статье на основе гражданской лирики Мамеда Араза, Сохраба Тахира и Мамеда Исмаила в научной форме рассматривается непосредственное влияние личностей этих поэтов на их творчество, а также анализируется творчество поэтов, сыгравших значительную роль в формировании в Азербайджане национального сознания. В статье в сравнительной форме показываются разные свойства гражданской лирики этих поэтов. Из сказанного можно прийти к такому выводу, что несмотря на то, что у каждого из перечисленных поэтов свой творческий почерк, их всё же объединяет схожесть темы в гражданской лирике. Если бы эти поэты своим творчеством не выступали за наше духовное единство, то разделение Азербайджана с географической и политической позиции могло бы привести в судьбе нашего народа к ещё более тяжким последствиям.